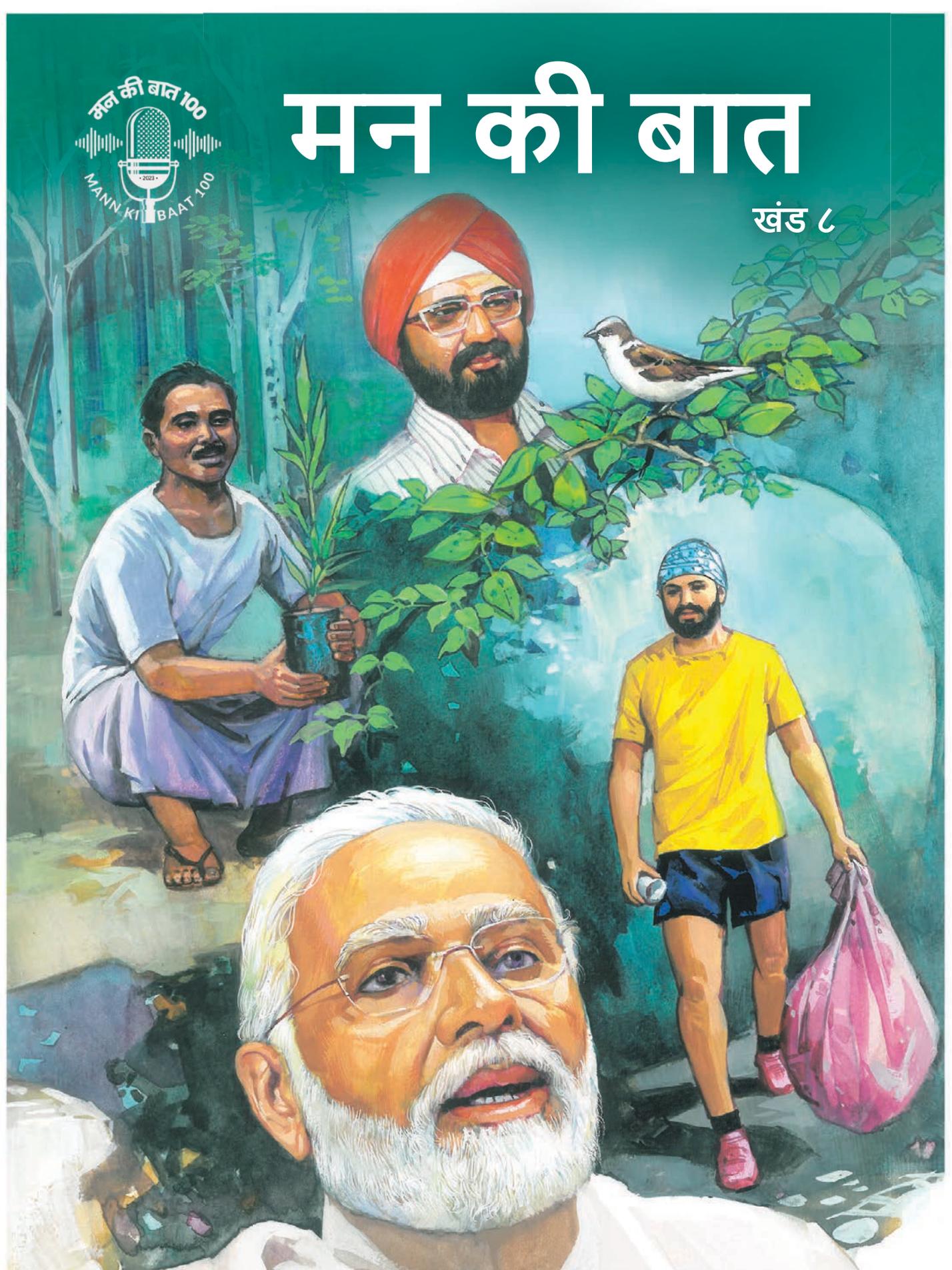

मन की बात

खंड ८

MANN KI BAAT

VOL.8

Authors

Sarda Mohan and Tanushree Banerji

Illustrations and Cover Art

Dilip Kadam

Assistant Artist

Ravindra Mokate

Production

Amar Chitra Katha

Colourists

Prakash Sivan, Prajeesh V. P. and Periasamy Samikannu

Flat Colourists

Vineesh S. Sreedharan and Srinath Malolan M.

Layout Artist

Akshay Khadilkar

Published by

Amar Chitra Katha Pvt. Ltd

MARATHI

ISBN – 978-93-6127-626-2

Amar Chitra Katha Pvt. Ltd, January 2024

© Ministry of Culture, Govt of India, January 2024

All rights reserved. This book is sold subject to the condition that the publication may not be reproduced, stored in a retrieval system (including but not limited to computers, disks, external drives, electronic or digital devices, e-readers, websites), or transmitted in any form or by any means (including but not limited to cyclostyling, photocopying, docutech or other reprographic reproductions, mechanical, recording, electronic, digital versions) without the prior written permission of the publisher, nor be otherwise circulated in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition being imposed on the subsequent purchaser.

You can now get ACK stories as part of your classroom with **ACK Learn**, a unique learning platform that brings these stories to your school with a range of workshops. Find out more at www.acklearn.com or write to us at acklearn@ack-media.com.

माझ्या प्रिय मुलांनो, भारत हा विविधतेने नटलेला देश आहे, असे म्हटले जाते. हे खरे आहे. आपण वेगवेगळ्या भाषा आणि संस्कृती असलेल्या लोकांनी बनलेले आहोत, परंतु आपण एकमेकांशी जोडलेले देखील आहोत. मूल्ये, आपले विचार आणि आपली वृत्ती ही आपल्या सर्वांना जोडणारी गोष्ट आहे.

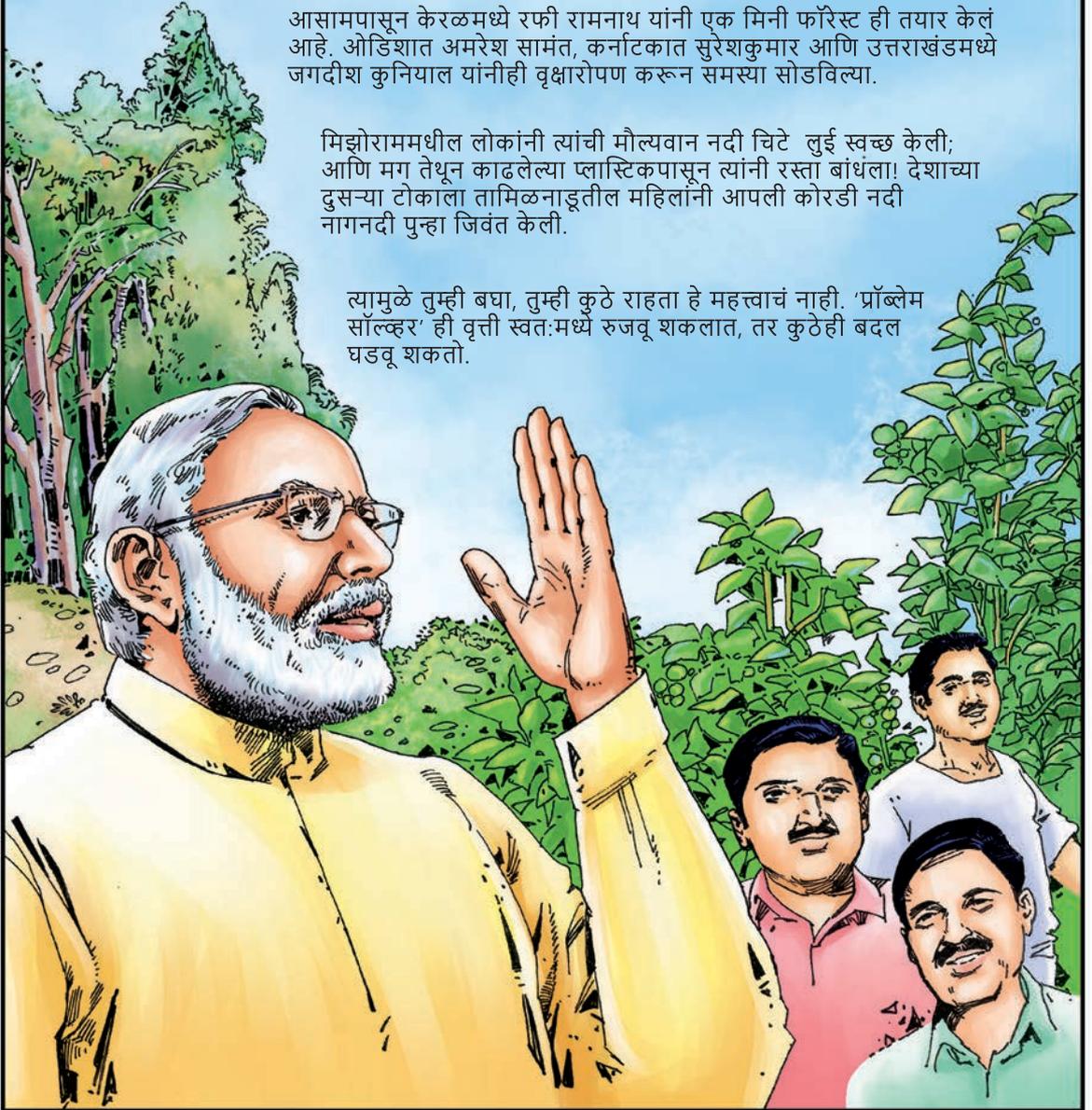
नैसर्गिक साधनसंपत्ती सर्वत्र दुर्मिळ होत चालली आहे, हे तुम्हा सर्वांना माहित आहे. जंगले कमी होत आहेत आणि पाण्याचे स्त्रोत कोरडे पडत आहेत. पण आपल्या देशात असे लोक आहेत, ज्यांची 'प्रॉब्लेम सोल्व्हर' वृत्ती आहे. त्यांनी समस्या पाहिली आहे, उपाययोजनांचा विचार केला आहे आणि मग ती अंमलात आणण्यासाठी सर्वतोपरी प्रयत्न केले आहेत. असे करून त्यांनी स्वतःचे, इतरांचे जीवन आणि पक्षी आणि प्राण्यांचे जीवनही सुधारले आहे.

आसाममधील जाधव पायेंग यांच्याबद्दल सांगताना मला अभिमान वाटतो, ज्यांनी स्वतःहून जंगल तयार केले. एक असे जंगल जिथे आज वाघ आणि गेंडयांनी आपली घरे बनवली आहेत.

आसामपासून केरळमध्ये रफी रामनाथ यांनी एक मिनी फॉरेस्ट ही तयार केली आहे. ओडिशात अमरेश सामंत, कर्नाटकात सुरेशकुमार आणि उत्तराखंडमध्ये जगदीश कुनियाल यांनीही वृक्षारोपण करून समस्या सोडविल्या.

मिझोराममधील लोकांनी त्यांची मौल्यवान नदी चिटे लुई स्वच्छ केली; आणि मग तेथून काढलेल्या प्लास्टिकपासून त्यांनी रस्ता बांधला! देशाच्या दुसऱ्या टोकाला तामिळनाडूतील महिलांनी आपली कोरडी नदी नागनदी पुन्हा जिवंत केली.

त्यामुळे तुम्ही बघा, तुम्ही कुठे राहता हे महत्त्वाचं नाही. 'प्रॉब्लेम सोल्व्हर' ही वृत्ती स्वतःमध्ये रुजवू शकलात, तर कुठेही बदल घडवू शकतो.

कंटेंट

1	अमरेश सामंत	3
2	इंद्रपाल सिंग बत्रा	6
3	जादव पायेंग	9
4	जगदीशचंद्र कुनीयाल	12
5	रफी रामनाथ	15
6	रिपू दमण बेवली	18
7	नागनदी	21
8	सांगे शेरपा	23
9	चिटे लुई बचाव अभियान	26
10	सुरेश कुमार	28
11	तुलसी राम यादव	31

अमरेश सामंत

पर्यावरणप्रेमीसोबत विद्यार्थी हवामान बदलावर विशेष क्लास घेत होते.

सर, तुम्ही स्वतःच जंगल निर्माण केले आहे हे खरे आहे का?

अजून नाही, पण मी इतर काही लोकांसोबत यावर काम करत आहे.

पण का सर? शेतीसारखी ही गोष्ट नाही. त्यातून आपल्याला काहीच अन्न मिळत नाही.

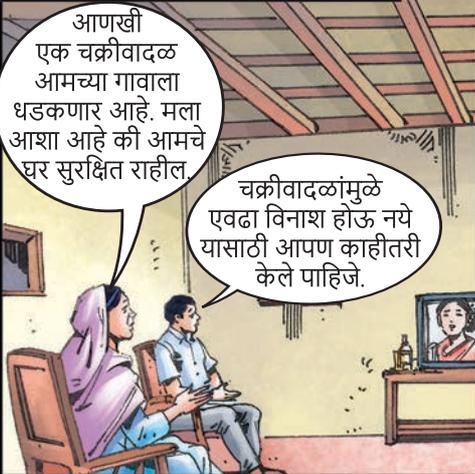
जंगल निर्मितीचे अनेक फायदे आहेत. यामुळे प्रदूषण आणि हवामान बदलाशी लढण्यास मदत होते. हे हवा स्वच्छ करण्यास, परिसंस्था पुनर्संचयित करण्यास आणि आजूबाजूचे अतिवारे आणि पुरापासून संरक्षण करण्यास मदत करते.

वाढत्या प्रदूषणामुळे वृक्षारोपण ही काळाची गरज आहे. सुदैवाने जंगल तयार करण्याचे काम करणारे लोक आहेत. असाच एक माणूस म्हणजे ओडिशाचा अमरेश सामंत.

मी तुम्हाला त्याची गोष्ट सांगतो.

अमरेश सामंत ओडिशाच्या किनारी भागातील बिलवली नावाच्या गावात वाढले.

आणखी एक चक्रीवादळ आमच्या गावाला धडकणार आहे. मला आशा आहे की आमचे घर सुरक्षित राहील.

चक्रीवादळांमुळे एवढा विनाश होऊ नये यासाठी आपण काहीतरी केले पाहिजे.

अमरेश इलेक्ट्रिकल इंजिनियर होता, पण नैसर्गिक आपत्ती टाळण्याचा विचार नेहमीच त्याच्या मनात असायचा.

नदीकाठी झाडे लावल्यास चक्रीवादळांचा प्रभाव कमी होण्यास मदत होईल असे मी वाचले आहे. तू मला मदत करशील का?

नक्कीच आपण मित्र यात सामील होऊया.

अमरेशने काही स्वयंसेवकांसोबत मिळून १९९५ मध्ये नदीपात्रालगत झाडांच्या रांगा लावण्यास सुरुवात केली.

तलावालगत ही थोडी झाडे लावू.

आणि लगतचे रस्ते आणि काही सार्वजनिक ठिकाणेही.

गेल्या काही वर्षांत अमरेश आणि त्यांच्या टीमने जगतसिंगपूर जिल्ह्यात अनेक वृक्षारोपण मोहिमा राबवल्या.

पण जेव्हा ओडिशात चक्रीवादळ धडकलं -

झाडे उन्मळून पडली आहेत!

घरांचे आणि मालमत्तेचे नुकसान अजिबात कमी झालेले नाही.

यावर तोडगा शोधण्यात अमरेशने बरीच वर्षे घालवली. २०१५ मध्ये -

ग्राम्या जंगल* हे उत्तर आहे. मायक्रोफॉरेस्ट तयार करण्यासाठी झाडे लावण्याची गरज आहे. यामुळे जमिनीची धूप आटोक्यात येईल आणि चक्रीवादळ आणि पुराचा प्रभाव कमी होईल.

पण त्यासाठी जमीन कुठे आहे?

अमरेश आणि त्यांच्या टीमने गावकऱ्यांना काही जमीन देण्यास सांगण्यास सुरुवात केली.

आपण जमीन फुकट का द्यायची?

त्याचा चांगला उपयोग करून आपण अन्नासाठी काही पिके घेऊ शकतो.

अनेक गावकऱ्यांनी त्यांची विनंती फेटाळून लावली.

ग्रामस्थांची समजूत काढण्यासाठी अमरेश यांनी गावोगावी पर्यावरण जागृती शिबिरे घेण्याचे ठरविले.

चक्रीवादळांचा आणि पुराचा प्रभाव झाडांमुळे कमी होईल.

यामुळे प्रदूषणाशी लढा देण्यास आणि स्वच्छ जागा तयार होण्यास मदत होईल.

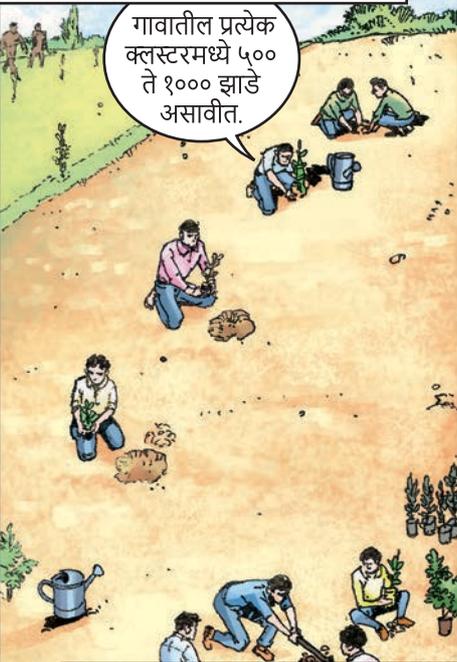
अमरेशने अशा अनेक जनजागृती मोहिमा राबविल्या आणि हळूहळू गावकऱ्यांची मानसिकता बदलू लागली. एक दिवस -

वृक्षलागवडीसाठी आम्ही तुम्हाला दोन एकर जमीन देण्यास तयार आहोत.

धन्यवाद, सरपंच* श्रीमन^.

अमरेश आणि त्यांच्या स्वयंसेवकांच्या टीमने गावात देशी झाडे लावायला सुरुवात केली.

गावातील प्रत्येक क्लस्टरमध्ये ५०० ते १००० झाडे असावीत.

थोड्याच वेळात आणखी स्वयंसेवक त्यात सामील झाले आणि आणखी गावांनी वृक्षारोपण मोहिमेसाठी जमीन देऊ केली.

२०१६ मध्ये अमरेश यांनी वीज पडून होणाऱ्या विनाशावर उपाय शोधण्याचे ठरविले.

उंच पामची झाडे लावूया, ज्यामुळे विजेमुळे होणारा परिणाम कमी होईल.

त्यांनी लावलेल्या पामच्या झाडांचा इच्छित परिणाम झाला.

अमरेश आणि त्यांच्या १०० हून अधिक स्वयंसेवकांच्या टीमने आतापर्यंत ओडिशातील २० गावांमध्ये एक लाखाहून अधिक झाडे लावली आहेत.

मायक्रोफॉरेस्ट पक्षांचे आश्रयस्थान बनविण्यासाठी आम्ही बर्डहाऊस आणि मातीची भांडीदेखील ठेवली आहेत.

अमरेश यांच्या कार्याचे ओडिशाचे मुख्यमंत्री नवीन पटनायक यांनी कौतुक केले आणि पंतप्रधान मोदींच्या मन की बातमध्ये त्याचा उल्लेख करण्यात आला.

*गावचे प्रमुख

^ आदराची संज्ञा

इंद्रपाल सिंह बत्रा

नायर सर आणि विद्यार्थी नेचर वॉकला गेले होते.

आपण चालायला सुरुवात केल्यापासून एकही खास पक्षी पाहिला नाही.

बघा, काही चिमण्या!

मात्र, हा काही अनोखा पक्षी नाही.

तुम्हाला माहित आहे का चिमणी आता लुप्तप्राय प्रजाती आहे?

याचा अर्थ त्या नामशेष होऊ शकतात का?

गेल्या काही वर्षांत चिमण्यांची संख्या कमी झाली आहे. सुदैवाने इंद्रपाल सिंग बत्रा यांच्यासारखे काही लोक त्यांच्या संवर्धनासाठी प्रयत्न करत आहेत.

इंद्रपाल सिंग हे वाराणसीत राहणारे फूड एंटरप्रेन्योर होते. एक दिवस -

सोनिया, काल संध्याकाळी फिरायला गेलो तेव्हा मला चिमणी दिसली. मी चिमणी पाहिल्याला बरीच वर्षे झाली.

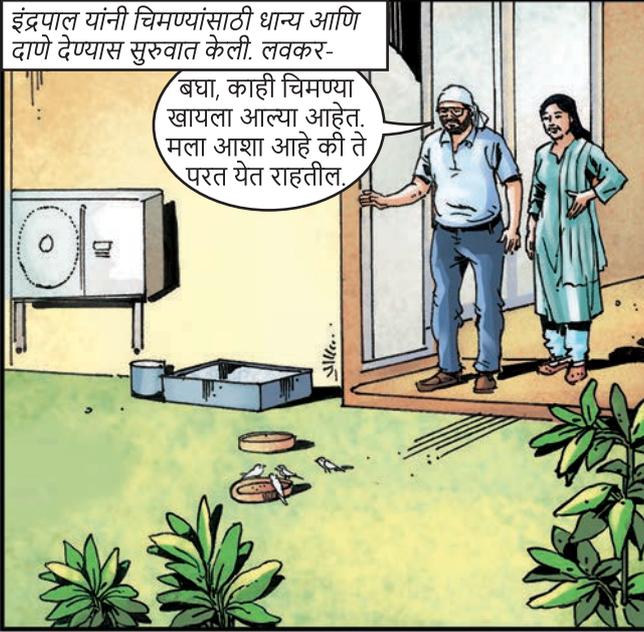
मी लहान असताना अनेक दिसायच्या.

अनेक उंच इमारती आहेत आणि त्यांना घरटी बनवण्यासाठी फारशी झाडे नाहीत. त्यांची संख्या झपाट्याने कमी होत आहे.

खरे आहे, पण आपण त्याबद्दल काय करू शकतो?

इंद्रपाल नियमितपणे चिमण्यांसाठी अन्न-पाणी ठेवत असत आणि वर्षानुवर्षे तिथे अनेक चिमण्यांनी आपलं घर स्वतःचं बनवलं.

पप्पा, बघा, ही माझ्या हातावर बसली आहे.

आता इथे बऱ्याच चिमण्या आहेत अमृता. हे आश्चर्यकारक आहे नाही का?

अधिकाधिक पक्ष्यांना घरटी बांधता यावीत, यासाठी इंद्रपाल यांनी आजूबाजूच्या परिसरात वृक्षारोपणकरण्यास सुरुवात केली.

गेल्या काही वर्षांत त्यांनी शेकडो झाडे लावली आहेत.

इंद्रपाल यांच्या घरातील बदल पाहून त्यांच्या काही शेजाऱ्यांना प्रेरणा मिळाली.

इंद्रपाल, तू जे करत आहेस ते आश्चर्यकारक आहे. त्यामुळे पक्ष्यांची संख्या वाढली!

चिमण्यांच्या संरक्षणासाठीही आम्हाला मदत करायची आहे.

पक्ष्यांसाठी फक्त अन्न आणि पाणी नियमित ठेवा आणि ते नक्कीच आपल्या घराभोवती राहण्यास येतील.

इंद्रपाल १५ वर्षांहून अधिक काळ चिमण्यांना खाऊ घालत आहेत. आज त्यांच्या घरात १०० हून अधिक घरटी असून सुमारे अडीच हजार चिमण्या राहतात.

इंद्रपाल यांनी चिमणी संवर्धनासाठी केलेल्या कार्यामुळे अनेकांना प्रेरणा मिळाली आहे. मन की बातमध्ये पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनीही त्यांच्या प्रयत्नांचे कौतुक केले आहे.

जादव पायेंग

शाळेच्या बागेत -

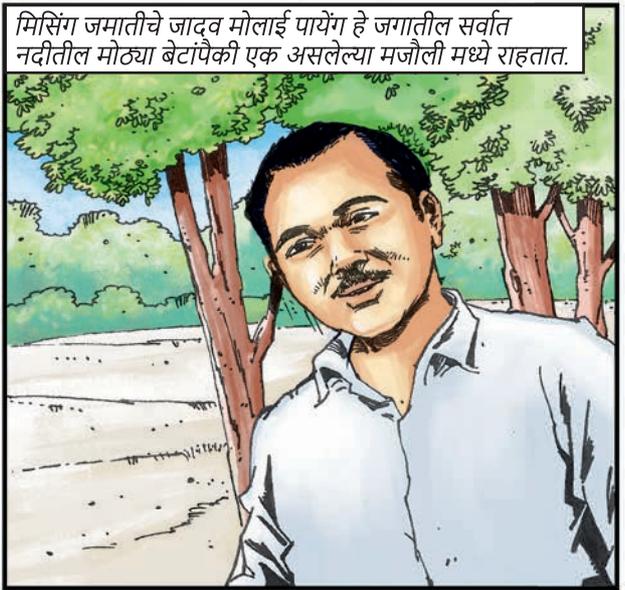

अरे नाही!
आम्ही लावलेली
सगळी नवी रोपे
वाळली आहेत.

आठवडाभरापूर्वी
सुट्टीच्या आधी ते छान
दिसत होते.

कारण केवळ रोपे
लावणे पुरेसे नाही. तुम्हालाही
त्यांची काळजी घ्यावी लागेल.
आसामच्या जादव पायेंगसारखं,
जो एकट्याने संपूर्ण जंगलाला
गवसणी घालतो आणि तोही
वाळूवर!

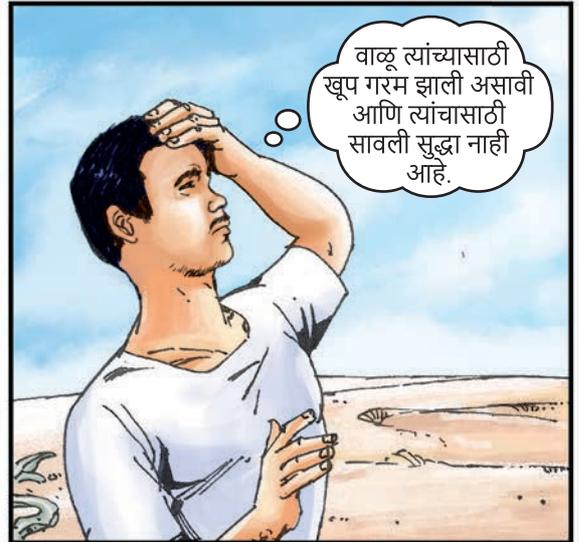

मिसिंग जमातीचे जादव मोलाई पायेंग हे जगातील सर्वात
नदीतील मोठ्या बेटांपैकी एक असलेल्या मजौली मध्ये राहतात.

१९७९ मध्ये, जेव्हा ते १६ वर्षांचे होते, तेव्हा एका
उष्ण दुपारी, जाधव यांनी असे काही पाहिले जे
त्यांचे जीवन कायमचे बदलून टाकेल.

इतके साप!
सगळे मेले!

वाळू त्यांच्यासाठी
खूप गरम झाली असावी
आणि त्यांच्यासाठी
सावली सुद्धा नाही
आहे.

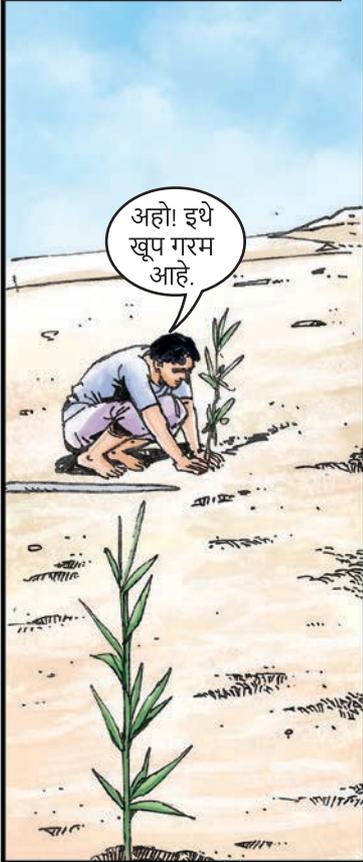

उष्णतेमुळे
आपणही एक दिवस
असेच मरणार
आहोत का?

ते
थांबवण्यासाठी
मी काहीतरी
करायला हवं.

जाधव यांनी दुसऱ्या दिवशी वाळूवर
बांबूची काही रोपे लावली...

अहो! इथे
खूप गरम
आहे.

... आणि नंतर.

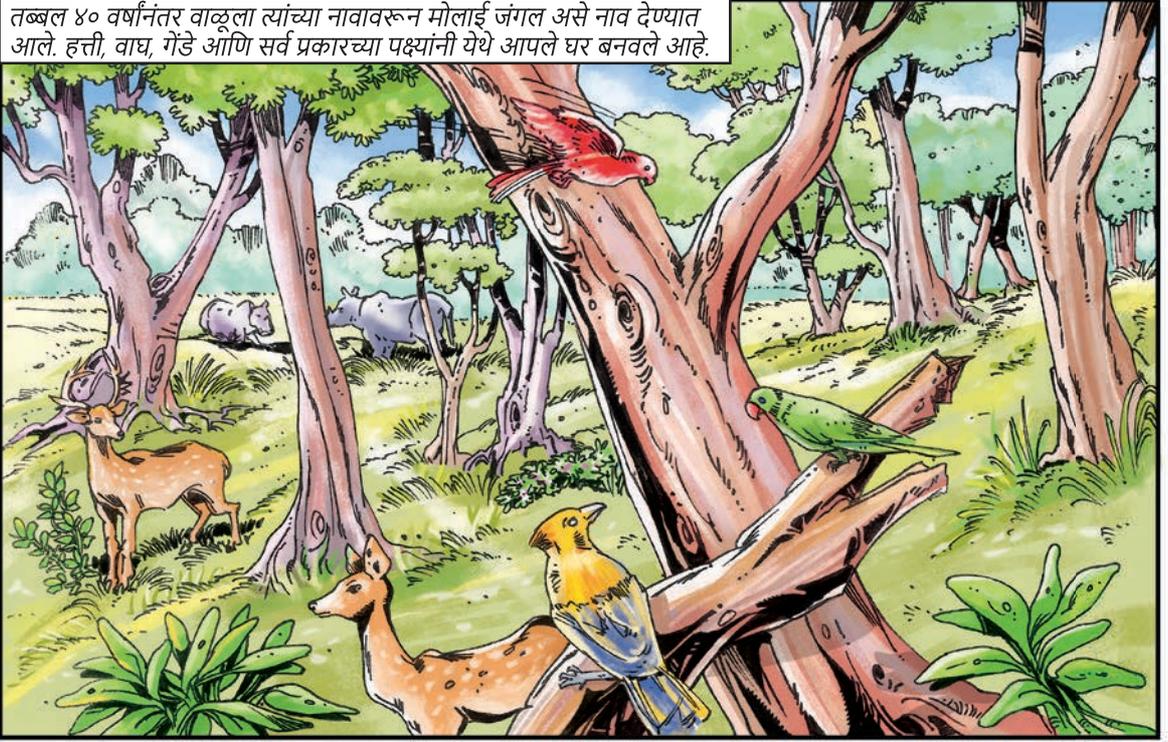
हे कष्टाचे काम होते, पण
तो पुढे जात राहिला.

त्यानंतर त्यांनी इतर प्रकारची झाडे
लावायला सुरुवात केली. त्यांनी रोज
एक झाड लावलं, तोपर्यंत...

...a lush forest had जिथे पूर्वी
फक्त वाळू होती तिथे उगवले.

तब्बल ४० वर्षांनंतर वाळला त्यांच्या नावावरून मोलाई जंगल असे नाव देण्यात आले. हत्ती, वाघ, गेंडे आणि सर्व प्रकारच्या पक्ष्यांनी येथे आपले घर बनवले आहे.

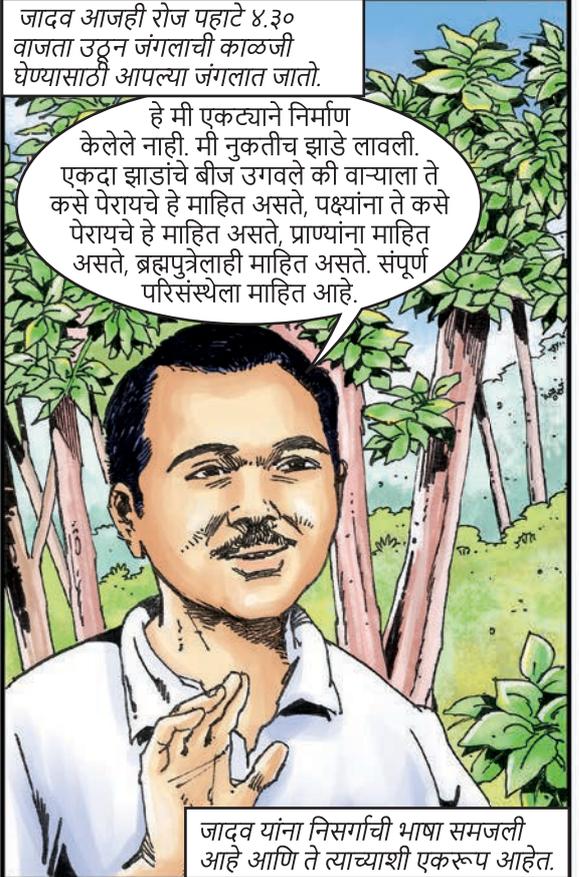

जादव यांच्या जीवनावर पुस्तके-चित्रपट आणि माहितीपट आहेत. 'द फॉरेस्ट मॅन ऑफ इंडिया' म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या जाधव यांना २०१५ मध्ये पद्मश्री पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले होते.

जादव आजही रोज पहाटे ४.३० वाजता उठून जंगलाची काळजी घेण्यासाठी आपल्या जंगलात जातो.

हे मी एकट्याने निर्माण केलेले नाही. मी नुकतीच झाडे लावली. एकदा झाडांचे बीज उगवले की वान्याला ते कसे पेरायचे हे माहित असते, पक्ष्यांना ते कसे पेरायचे हे माहित असते, प्राण्यांना माहित असते, ब्रह्मपुत्रेलाही माहित असते. संपूर्ण परिसंस्थेला माहित आहे.

जादव यांना निसर्गाची भाषा समजली आहे आणि ते त्याच्याशी एकरूप आहेत.

जगदीशचंद्र कुनियाल

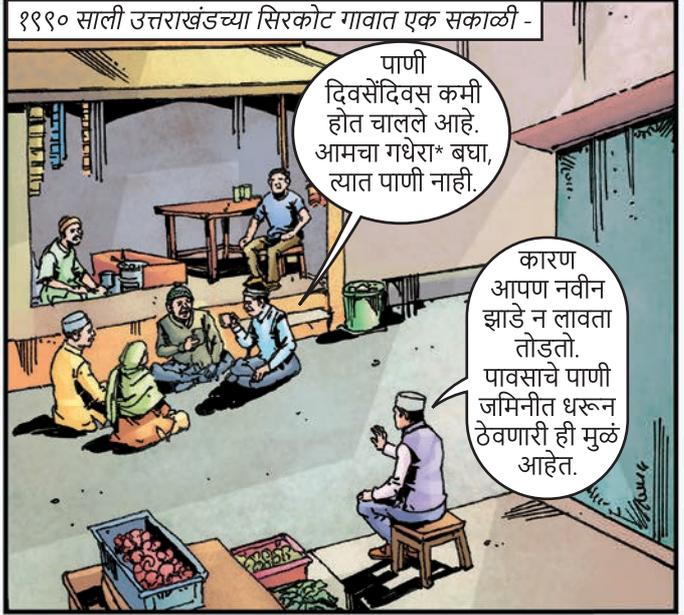

आपल्या मन की बातच्या अनेक कथा पाण्याभोवती केंद्रित आहेत. का ते सांगू शकाल का?

लोकांच्या जगण्यासाठी पाणी ही सर्वात महत्त्वाची गोष्ट आहे.

ते बरोबर आहे. जगदीशचंद्र कुनियाल यांनी पाण्याचे संरक्षण करून अनेक गावांना नवसंजीवनी दिली.

१९९० साली उत्तराखंडच्या सिरकोट गावात एक सकाळी -

पाणी दिवसेंदिवस कमी होत चालले आहे. आमचा गधेरा* बघा, त्यात पाणी नाही.

कारण आपण नवीन झाडे न लावता तोडतो. पावसाचे पाणी जमिनीत धरून ठेवणारी ही मुळ आहेत.

चहाच्या टपरीजवळ जगदीश हा २० वर्षांचा तरुण दुकान चालवत होता.

जगदीश हा फक्त पावसाच्या देवांचा शाप आहे. आपण काहीच करू शकत नाही.

हे तरुण! ते सर्व काही बदलू शकतात असा नेहमी विचार करत असतात.

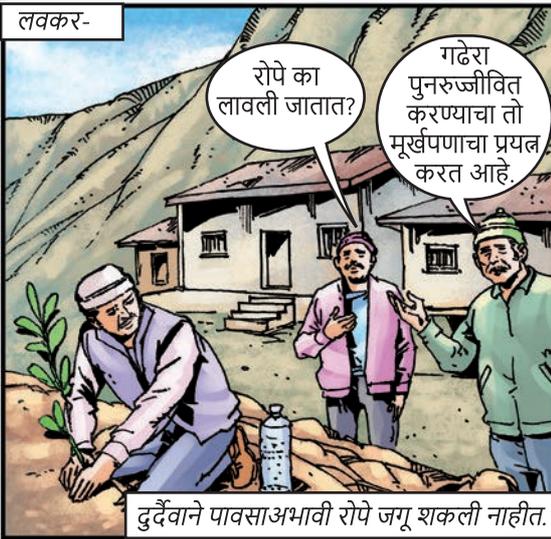

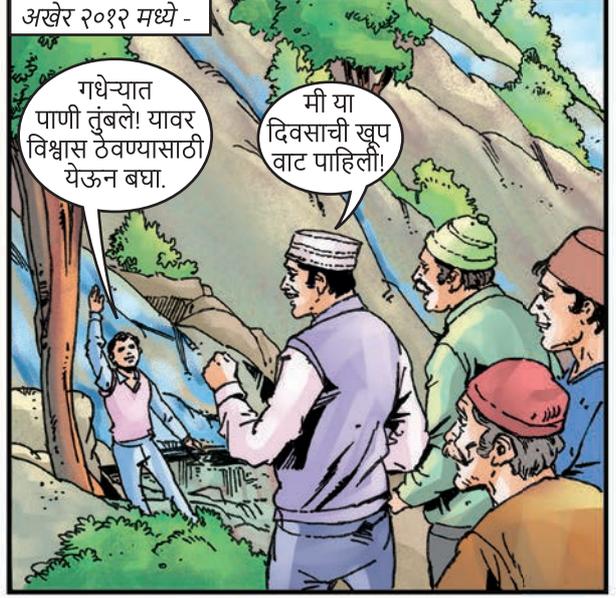
जगदीश यांनी पर्यावरण संवर्धनाविषयी अधिक जाणून घेण्याचे ठरविले.

चिपको चळवळ^ मध्ये सर्वसामान्य लोकांनी जमीन आणि झाडे वाचवली. आपल्या गधेऱ्यांना पुन्हा एकदा पाण्याने भरून काढण्यासाठी आपण काहीतरी केले पाहिजे.

*डोंगरातून येणाऱ्या पावसाच्या पाण्याचा प्रवाह

^१९७० च्या दशकातील एक पर्यावरणीय चळवळ जेव्हा लोकांनी झाडे तोडण्यापासून रोखण्यासाठी त्यांना मिठी मारली

राफी रामनाथ

नायर सर व विद्यार्थी वृक्षारोपण मोहिमेत सहभागी झाले होते.

अनेक स्वयंसेवक वृक्षारोपणासाठी आले आहेत!

हो। तरुणाईला पर्यावरणाची काळजी आहे, हे पाहून खान वाटते.

माझी इच्छा आहे की येथे अधिक रिकामी जमीन असावी, जेणेकरून लोक जास्तीत जास्त झाडे लावू शकतील.

शहरांमध्ये रिकाम्या जागा मिळणे अवघड आहे. तर, काही लोक वनीकरणाची मियावाकी पद्धत वापरत आहेत.

मियावाकी पद्धत म्हणजे काय?

मियावाकी वनीकरण हे एक जपानी तंत्र आहे ज्यामध्ये रोपे एकमेकांच्या अगदी जवळ लावली जातात. अशा जंगलांमध्ये जैवविविधता अधिक असते आणि ते वायू प्रदूषणाशी लढण्यासाठी चांगले असतात.

केरळमधील रफी रामनाथी नावाच्या एका शिक्षकाने या तंत्राचा वापर करून वृक्षारोपण केले. मी तुम्हाला त्याची गोष्ट सांगत असताना इथेच विश्रांती घेऊया.

थमारकुलम* येथील विद्युंजना विलासिनी उच्च माध्यमिक विद्यालयाच्या (व्हीव्हीएचएसएस) विद्यार्थ्यांमध्ये प्रचंड उत्साह होता.

रफी सर, इकोक्लबचा भाग म्हणून आपण झाडे लावू शकतो का?

इको फ्रेंडली उत्पादनेही आपण बनवू शकतो.

या सगळ्यासाठी अभ्यासातून वेळ काढता येईल का?

त्यांचे जीवशास्त्राचे शिक्षक रफी रामनाथ इको क्लबचे समन्वयक होते.

आपण झाडे लावू आणि बरेच काही करू. परंतु, सर्वप्रथम आपण पर्यावरण आणि आपल्या नैसर्गिक संसाधनांचे संरक्षण कसे करावे याबद्दल जाणून घेऊ.

*अलाप्पुझा, केरळ

काही आठवड्यांनंतर -

शाळने दिलेल्या या जागत हर्बल गार्डन सुरू करूया. कडुनिंब, अशोक अशी झाडे लावणार आहोत.

बाग सुरू करण्यासाठी रफी यांनी वनविभागाकडून रोपे घेतली.

वर्षानुवर्षे रफी आणि त्यांच्या विद्यार्थ्यांनी विविध प्रकारच्या औषधी वनस्पतींची लागवड केली.

पुढच्या वर्षी पास झाल्यावर काय होईल?

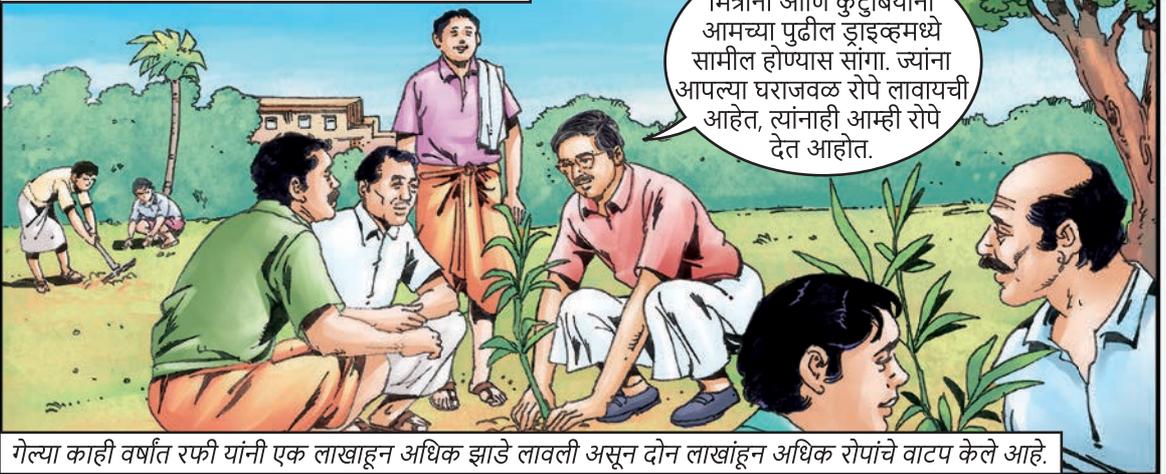
विद्यार्थ्यांची पुढील तुकडी बागेची काळजी घेईल.

हर्बल गार्डनमध्ये १५०० हून अधिक प्रकारच्या वनस्पती आहेत, ज्यांची विद्यार्थ्यांनी १३ वर्षांहून अधिक काळ काळजी घेतली आहे.

हर्बल गार्डन यशस्वी झाले आहे. आता मला पर्यावरण संवर्धनासाठी अधिक वेळ आणि ऊर्जा द्यायला हवी.

रफी यांनी लवकरच एका स्वयंसेवी संस्थेच्या सहकार्याने जिल्हाभर वृक्षारोपण मोहीम राबविण्यास सुरुवात केली.

कृपया आपल्या मित्रांना आणि कुटुंबियांना आमच्या पुढील ड्राइव्हमध्ये सामील होण्यास सांगा. ज्यांना आपल्या घराजवळ रोपे लावायची आहेत, त्यांनाही आम्ही रोपे देत आहोत.

गेल्या काही वर्षात रफी यांनी एक लाखाहून अधिक झाडे लावली असून दोन लाखांहून अधिक रोपांचे वाटप केले आहे.

रफी यांनी शाळा, कार्यालये आणि प्रार्थनास्थळांभोवती अनेक औषधी वनस्पती, फळे आणि फुलपाखरू बागा उभारल्या. २०२१ मध्ये -

मॅडम, मी मियावाकी वनीकरणाच्या तंत्राबद्दल वाचले आहे जे हवामान बदलाशी लढण्यासाठी फायदेशीर आहे. मी प्रयत्न करू शकतो का?

रफी, माझा तुझ्यावर पूर्ण विश्वास आहे. कॅम्पसमधील पाच सेंट* जमिनीवर करून पहा.

आपण एकमेकांच्या जवळ झाडे लावूया. मियावाकी तंत्र शहरी भागासाठी उत्तम आहे, कारण आपण नापीक जमिनीवरदेखील घनदाट जंगल तयार करू शकता.

पुढील दोन वर्षांत ही रोपे शाळेच्या आवाराच्या मधोमध असलेल्या फळआणि हर्बल झाडांच्या छोट्या जंगलात रुजली.

याला आपण विद्यावनम् म्हणू

आज विद्यावनमध्ये ११५ जातींची ४५० हून अधिक झाडे आहेत.

गेल्या दशकभरापासून रफी यांचे प्रयत्न आपल्या राज्याचे हरित क्षेत्र वाढविण्याच्या दिशेने आहेत.

भविष्यात अशी आणखी जंगले निर्माण होतील, अशी आशा आहे.

२०१५ मध्ये केरळ राज्य जैवविविधता मंडळाचा सर्वोत्कृष्ट संरक्षणवादी पुरस्कार त्यांना मिळाला.

रिपू दमण बेवली

दिल्लीतील प्रदूषणाने भयावह पातळी गाठली आहे. मला आशा आहे की तुम्ही शाळेत येताना मास्क घातला असेल.

होय सर ते अधिकच बिघडताना दिसतंय!

हे मला रिपू दमण बेवलीची आठवण करून देते ज्यानी अनोख्या पद्धतीने प्रदूषणाशी लढा दिला.

रिपू दमण बेवली आपली आई रणबीर कौर आणि त्याची धाकटी बहीण जॅस्मिनसोबत दिल्लीत वाढली.

रिपू फक्त सहा वर्षांचा असूनही जॅस्मिनची खूप चांगली काळजी घेतो.

रणबीरला खेळात, विशेषतः क्रिकेटमध्ये प्रचंड रस असल्याचे ही लक्षात आले.

पुढील काही वर्षांत रिपू राज्यस्तारवर क्रिकेट खेळणार आहे.

मला माझा खेळ सुधारावा लागेल. मला एक दिवस भारताचे प्रतिनिधित्व करायचे आहे.

मात्र, दिल्लीतील प्रदूषणामुळे रिपू वारंवार आजारी पडत असे.

खोक!
खोक!

तुझा खोकला
वाढत चालला आहे
बेटा. आपण डॉक्टरकडे
जायला हवं.

सतत पाठपुरावा केल्यावर असे दिसून आले की रिपूला सायनुसायटिस* आणि धुराची करण्याची तीव्र ऍलर्जी होती.

मला
भारतासाठी
क्रिकेट खेळण्याचे
स्वप्न सोडवावे
लागेल. पण माझ्या
देशाला अभिमान
वाटावा म्हणून
मी आणखी काय
करू शकतो?

रिपू निराश झाला नाही.

मला प्रदूषणाच्या
समस्येपासून दूर करायचे
आहे, आई. मला निरोगी
राहायचे आहे.

तो जितका मोठा होत गेला, तितकाच रिपू पर्यावरणाविषयी
जागरूक आणि फिटनेसबाबत जागरूक होत गेला.

फिटनेसच्या आवडीमुळे तो
मॅरॅथॉनपटू बनला. एक दिवस -

सर्वत्र कचरा टाकणे सामान्य
असल्याचे रिपूच्या लक्षात आले.

याच दरम्यान रिपूला स्वीडनच्या एरिक
अहलस्ट्रॉम[^] आणि त्याच्या मेंदूची उपज
'प्लॉगिंग'^{**} बदल माहिती मिळाली.

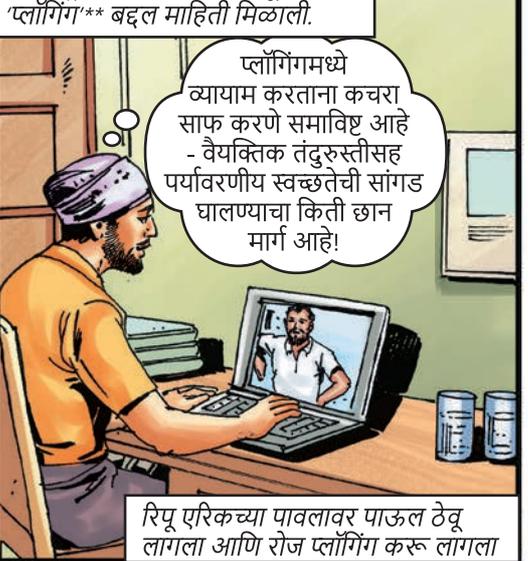
अरे! रस्त्यावर
कचरा टाकू नका!

हा हा हा!

स्कुटरस्वार हसत हसत
तिथून निघून गेले.

मी बदल
घडवून आणायला
हवा आणि
साफसफाई सुरू
करायला हवी!

प्लॉगिंगमध्ये
व्यायाम करताना कचरा
साफ करणे समाविष्ट आहे
- वैयक्तिक तंदुरुस्तीसह
पर्यावरणीय स्वच्छतेची सांगड
घालण्याचा किती छान
मार्ग आहे!

रिपू एरिकच्या पावलावर पाऊल ठेवू
लागला आणि रोज प्लॉगिंग करू लागला

*सायनुसच्या अस्तर असलेल्या ऊतींची जळजळ
[^]प्लॉगिंग चळवळीचे संस्थापक

**प्लॉगिंगमध्ये 'लोका अप', म्हणजे स्वीडिश भाषेत
'पिक अप' आणि 'जॉगिंग' यांची सांगड घातली जाते

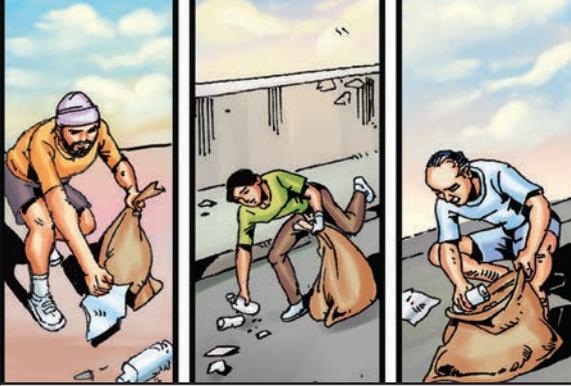
त्यांच्यापासून आणि त्यांच्या कार्याने प्रेरित होऊन अनेकांनी त्यांच्यासोबत प्लाॅगिंग सुरू केले.

हे इतके विडंबन आहे की आपण सफाई कामगारांना कचरावाले* म्हणतो. ते खरे तर सफाई वाले आहेत^

रिपू आणि इतर प्लाॅगर्स त्यांच्या ड्राइव्हर काच, रॅपर-बाटल्या, थर्मोकॉल आणि प्लास्टिक उचलत असत.

रिपूच्या अभिनव 'ट्रॅश वर्कआऊट'मध्ये कचऱ्याने भरलेल्या पिशव्या घेऊन बसणे, पुढे वाकणे आणि उठणे यांचा समावेश होता.

झाडू मारणे, झाडे मारणे यांसारख्या घरगुती कामांच्या माध्यमातून त्यांनी मुलांना घरीच काम करण्यास प्रोत्साहित केले.

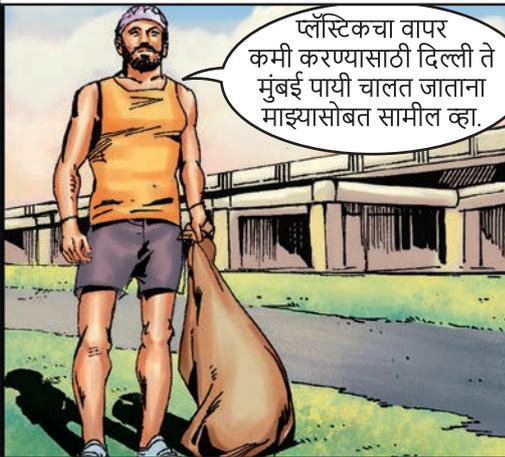
हळूहळू रिपूला देशव्यापी मान्यता मिळू लागली. २०१९ मध्ये त्यांना 'फिट इंडिया' चळवळीचे राजदूत बनवण्यात आले.

भारतात दररोज २६,००० टन घनकचरा तयार होतो आणि सुमारे ५०% कचरा कधीच गोळा होत नाही. प्लाॅगिंगद्वारे, आपण केवळ आपल्या स्वतःच्या आरोग्यावरच नव्हे तर पर्यावरणावर देखील कार्य करीत आहात.

रिपूने देशभरात सहा हजार किलोमीटरहून अधिक अंतर पार केले असून एक कोटीहून अधिक लोकांना कचऱ्याच्या धोक्याविषयी जागरूक केले आहे.

ऑगस्ट २०२३ मध्ये त्यांनी प्लास्टिक उपवास** यात्रा^^ या प्लास्टिक प्रदूषणाविरोधातील मोहिमेची घोषणा केली.

प्लाॅस्टिकचा वापर कमी करण्यासाठी दिल्ली ते मुंबई पायी चालत जाताना माझ्यासोबत सामील व्हा.

रिपूला पुष्कळ मैलाचा पल्ला गाठायचा असला तरी तो आपल्या सहभारतीयांना एक साधा संदेश देतो -

आपण कचरा थांबविण्याची शपथ घेतली पाहिजे. भारतासाठी आणि पृथ्वीमातेसाठी हेच आमचे योगदान असेल.

आज रिपूला 'प्लाॅगमॅन ऑफ इंडिया' असेही संबोधले जाते आणि देशाचे प्लाॅगिंग अॅम्बेसेडर म्हणून ओळखले जाते.

आणि हे वेगळं घडलं असलं तरी देशाचं प्रतिनिधित्व करण्याचं त्याचं स्वप्न पूर्ण झालं!

*कचरा टाकणारे लोक
^साफसफाई करणारे लोक

**उपवास
^^प्रवास

नागनदी

एकेकाळी पाण्याने भरलेली तामिळनाडूतील वेल्लोरमधून वाहणारी नागनदी नदी २० वर्षांपासून कोरडी पडली होती. सलामनाथममधील एक सकाळ* -

एक दिवस -

*तामिळनाडूच्या वेल्लोर जिल्ह्यातील एक गाव

^पारंपारिक पुनर्भरण विहिरी

एकही गावकरी पुढे न आल्याने फाऊंडेशनने पहिल्या पाच पुनर्भरण विहिरी खोदण्यासाठी चेन्नईहून स्वयंसेवक आणले. त्यानंतर दोन महिन्यांनी जिल्हाधिकार्यांनी या भागाला भेट दिली.

गेल्या दहा वर्षांतील ही सर्वाधिक पाणीपातळी आहे. गावकऱ्यांना रोजगार देऊन त्यांना प्रशिक्षण दिल्यास हे काम इतर गावांमध्येही पोहोचवता येईल.

हे अतिशय आश्वासक आहे. आम्ही तुम्हाला पूर्ण सरकारी मदत देतो.

लवकर-

अक्का*, आम्ही नदी वाचवायला तयार आहोत.

मस्त! कुटुंबातील एका सदस्याला १०० दिवसांच्या कामाची हमी देतो. तसेच रिचार्जवेल बांधण्याबाबत १५ दिवसांचे प्रशिक्षण देण्यात येणार आहे.

२० महिलांनी पुनर्भरण विहिरी खोदण्यास सुरुवात केली आणि त्यात पावसाचे पाणी वाहू लागले.

लवकरच या महिला विहिरींवर सिमेंटचे कठडे बांधायला शिकल्या आणि त्यांना अतिरिक्त उत्पन्नही मिळालं.

पुरुष चांगल काम करू शकतात. ते आमच्यावर सोडा.

असं आहे का? इतकी वर्षे कुठे होतास तू? हा परिसर वाळवंट होण्याची वाट पाहत आहात का?

हा शब्द पसरला आणि २०१६ पर्यंत १२०० लोकांनी या भागात ३५४ पुनर्भरण विहिरी बांधल्या.

पुढील तीन वर्षांत २० हजारांहून अधिक महिलांनी एकत्र येऊन वेल्लोर जिल्ह्यात ३,७०० पुनर्भरण विहिरी आणि बोल्टर चेक डॅम बांधले.

पावसाळ्यात नदी चांगलं वाहते.

हो. काठावर अधिक हिरवळ आहे. आम्ही आमची नदी आणि आमची गावे पुनर्संचयित करत आहोत.

या प्रकल्पामुळे नागनदीकाठच्या चार हजारांहून अधिक गावांना पाणी मिळाले. २०१९ पर्यंत -

पूर्वी पावसाळ्यात एकच पीक घेता येत असे. आता कोरडवाहू हंगामातही आमच्याकडे पिके आहेत.

नदीने खऱ्या अर्थाने आपले जीवन बदलून टाकले आहे.

*तामिळमध्ये बहीण.

संगे शेरपा

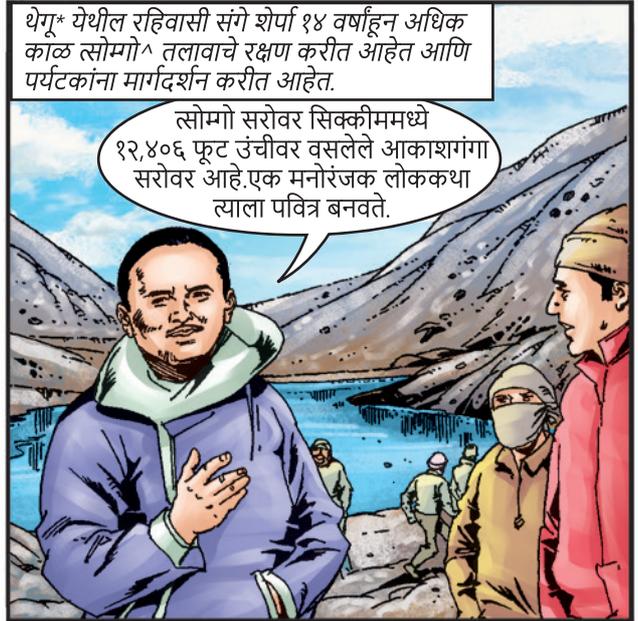

सिक्कीममधली अशी मनोरंजक लोककथा मी नव्या अमर चित्रकथेत वाचत होतो.

ती सुंदर अवस्था आहे. अगदी स्वच्छ.

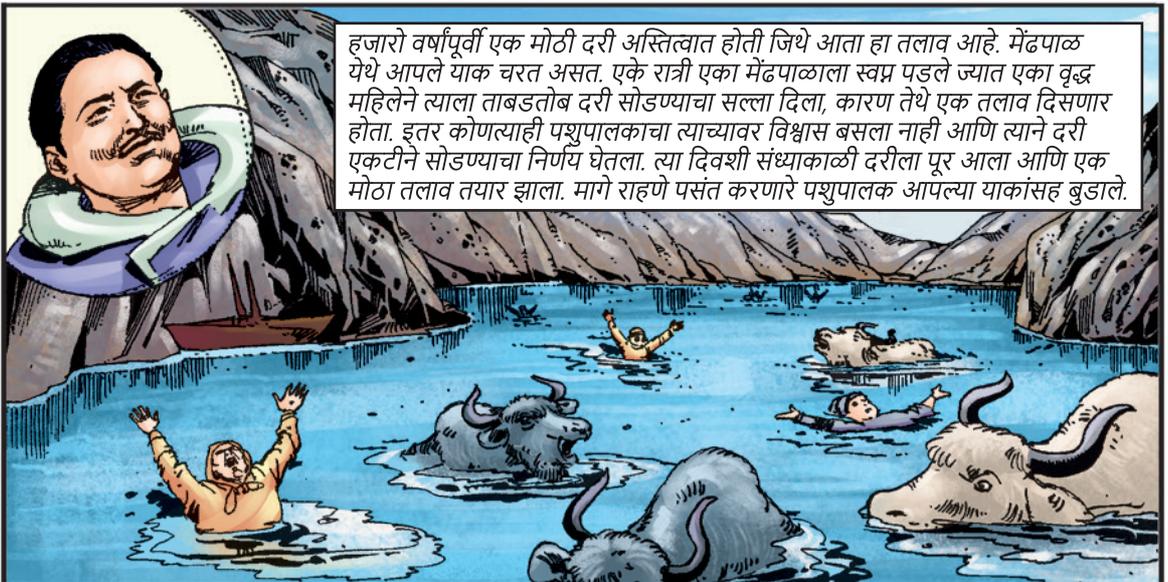

कारण जनता आपल्या राज्याची खूप चांगली काळजी घेते. जसे संगे शेर्पा यांची कथा मन की बात वर होती.

थेगू* येथील रहिवासी संगे शेर्पा १४ वर्षांहून अधिक काळ त्सोमो[^] तलावाचे रक्षण करीत आहेत आणि पर्यटकांना मार्गदर्शन करीत आहेत.

त्सोमो सरोवर सिक्कीममध्ये १२,४०६ फूट उंचीवर वसलेले आकाशगंगा सरोवर आहे. एक मनोरंजक लोककथा त्याला पवित्र बनवते.

हजारो वर्षांपूर्वी एक मोठी दरी अस्तित्वात होती जिथे आता हा तलाव आहे. मेंढपाळ येथे आपले याक चरत असत. एके रात्री एका मेंढपाळाला स्वप्न पडले ज्यात एका वृद्ध महिलेने त्याला ताबडतोब दरी सोडण्याचा सल्ला दिला, कारण तेथे एक तलाव दिसणार होता. इतर कोणत्याही पशुपालकाचा त्याच्यावर विश्वास बसला नाही आणि त्याने दरी एकटीने सोडण्याचा निर्णय घेतला. त्या दिवशी संध्याकाळी दरीला पूर आला आणि एक मोठा तलाव तयार झाला. मागे राहणे पसंत करणारे पशुपालक आपल्या याकांसह बुडाले.

*सिक्कीममधील एक गाव

[^]त्सो म्हणजे 'तलाव', एमजीओ म्हणजे 'डोके'

त्सोमोला भेट देणारे पर्यटक तलावाबद्दलच्या संगेच्या कथा ऐकण्यासाठी बाहेर पडतात.

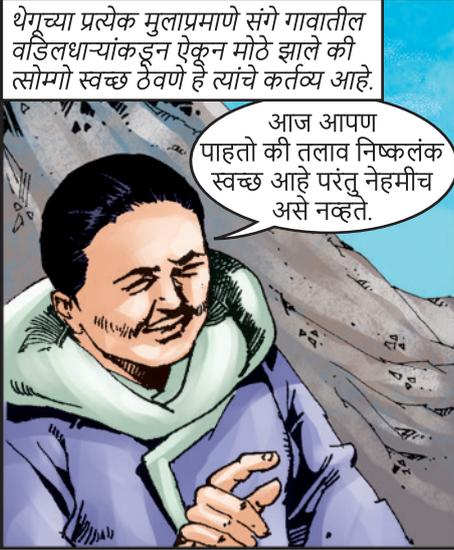
.... किंबहुना पौरिमेच्या रात्री तलावाच्या मधोमध याक दिसतात, असे काहींचे म्हणणे आहे.

काय रंजक कथा!

थेगुच्या प्रत्येक मुलाप्रमाणे संगे गावातील वडिलधाऱ्यांकडून ऐकून मोठे झाले की त्सोमो स्वच्छ ठेवणे हे त्यांचे कर्तव्य आहे.

आज आपण पाहतो की तलाव निष्कलंक स्वच्छ आहे परंतु नेहमीच असे नव्हते.

त्सोमो सरोवर गंगटोक* आणि नथुला पास^ दरम्यान स्थित आहे. येथे दरवर्षी हजारो पर्यटक भेट देतात. पण संगे साधारण २१ वर्षांचे असताना -

संगे, पर्यटक किती कचरा टाकत आहेत ते बघा.

होय.त्यांच्यामुळे आपला पाण्याचा मुख्य स्रोत दूषित होत चालला आहे.

ही समस्या ओळखून सिक्कीम सरकारने त्सोमोचे पुनरुज्जीवन करण्याच्या उद्देशाने त्सोमो पोखरी संरक्षण समिती ** (टीपीएसएस) स्थापन केली.

स्थानिकांच्या पाठिंब्याने टीपीएसएसने संवर्धन कार्यक्रमासाठी मार्गदर्शक तत्वे तयार करण्यास सुरवात केली.

प्रत्येक कुटुंब टीपीएसएसमध्ये सामील होणार्या दोन सदस्यांना नामनिर्देशित करू शकते.

तसेच पर्यावरण निधीसाठी प्रत्येक पर्यटकांकडून नाममात्र दहा रुपये शुल्क घेता येईल.

त्यांना प्रभाग पंचायत, डब्ल्यूडब्ल्यूएफ^^ इंडिया आणि सिक्कीम सरकारच्या वन, पर्यावरण आणि वन्यजीव व्यवस्थापन विभागाने पाठिंबा दिला.

त्यावेळी संगे बँकेत अर्धवेळ काम करत होते. एके दिवशी पंचायत सदस्य त्यांच्याकडे आले.

संगे, हे मिशन चालवण्यासाठी आम्हाला तुमच्यासारख्या आश्वासक तरुणाची गरज आहे.

आमचा वारसा जपणं हे भाग्यच ठरेल सर.

सांगे यांना २००८ मध्ये टीपीएसएसचे कार्यालय सचिव करण्यात आले.

*सिक्कीमची राजधानी

^सिक्कीम आणि तिबेट दरम्यान एक पर्वतदर

**त्सोमो तलाव संवर्धन समिती

^^वर्ल्ड वाइड फंड फॉर नेचर

तो सरकार आणि स्थानिकांमधील दुवा बनला आणि टीपीएसएससाठी बदल व्यवस्थापन कार्यक्रम चालविण्यास सुरवात केली.

फास्ट फूडची दुकाने हे प्रदूषणाचे मुख्य स्त्रोत आहेत. ते पाणथळ जागेजवळ आहेत. आपण त्यांना दूर हलवू शकतो.

प्लास्टिकच्या पिशव्यांऐवजी आपण पर्यटकांना कापडी पिशव्याही देऊ शकतो.

हे संकुल सोमगोच्या १०० मीटर खाली असलेल्या ठिकाणी स्थलांतरित करण्यात आले, ज्यामुळे तलावातील सांडपाण्याची विल्हेवाट थांबली.

टीपीएसएसच्या माध्यमातून सांगे आणि त्यांच्या मित्रांनी इतरही अनेक महत्त्वाचे बदल केले.

कप नूडलबॉक्स हे इथले सर्वाधिक कचरा करणारे उत्पादन आहे. त्यांची विक्री आपण ताबडतोब थांबवूया.

तसेच तलावाभोवती अनेक कचराकुंड्यांची गरज आहे.

तलावाच्या सभोवतालचा परिसर दिवसातून दोनदा स्वच्छ करून कचरा विलगीकरणासाठी नेला जाऊ लागला.

पुनर्वापर योग्य कचरा गोळा करून भंगार विक्रेत्यांकडे सुपूर्द करून त्याचा पुनर्वापर करण्यात आला.

त्सोमगोचे रक्षण करण्याच्या टीपीएसएसच्या प्रयत्नांना सिक्कीम सरकारकडून अनेक पुरस्कार मिळाले आहेत.

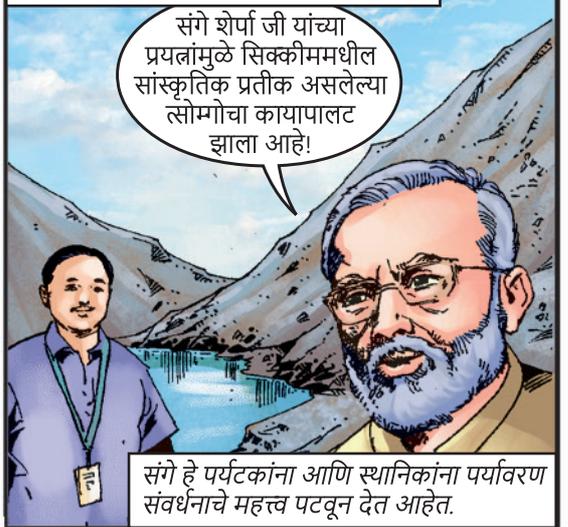
एका कारणासाठी समाज एकत्र येण्याचे किती अप्रतिम उदाहरण!

आज दरवर्षी चार लाखांहून अधिक पर्यटक येत असले तरी सिक्कीम हे भारतातील सर्वात स्वच्छ राज्यांपैकी एक आहे

हा टप्पा गाठण्यासाठी सांगे यांच्या योगदानाचे पंतप्रधानांनी कौतुक केले आहे.

सांगे शेरपा जी यांच्या प्रयत्नांमुळे सिक्कीममधील सांस्कृतिक प्रतीक असलेल्या त्सोमोचा कायापालट झाला आहे!

सांगे हे पर्यटकांना आणि स्थानिकांना पर्यावरण संवर्धनाचे महत्त्व पटवून देत आहेत.

चिटे लुई बचाव अभियान

सायन्स क्लास
दरम्यान -

महोदय, प्लास्टिकचे
विघटन होण्यास ५०० वर्षांचा
कालावधी लागत असेल, तर
प्लास्टिक कचऱ्यापासून सुटका
कशी होणार?

एक दिवस जग
प्लास्टिक कचऱ्याने
व्यापले जाईल!

ते शक्य आहे,
पण आपण
बेजबाबदार असलो
तरच.

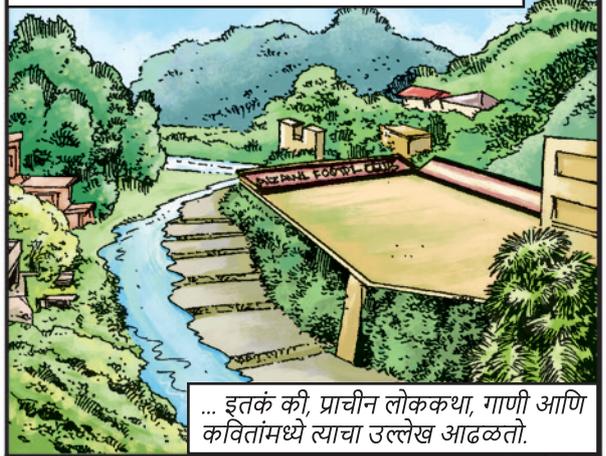

प्लास्टिक कचऱ्याचा
पुनर्वापर आणि पुनर्वापर करण्याचे
अनेक मार्ग आहेत. मिझोरामच्या
लोकांनी चिटे लुई ही नदी स्वच्छ केली
आणि प्लास्टिक कचऱ्याचा वापर
करून रस्ता बांधला.

प्लास्टिकयुक्त
रस्ता? व्वा.

आयझॉल* मधून वाहणारी चिटे लुई ही जुनी नदी मिझो
लोकांसाठी नेहमीच प्रचंड भावनिक अर्थ धारण करते^...

... इतकं की, प्राचीन लोककथा, गाणी आणि
कवितांमध्ये त्याचा उल्लेख आढळतो.

मात्र, वाढते नागरीकरण, अनधिकृत
अतिक्रमण आणि सातत्याने कचरा टाकला
जात असल्याने एकेकाळी भरभराटीला आलेली
ही नदी आता पाण्याने ओसंडून वाहत आहे.

२००७ मध्ये झोराम रिसर्च फाऊंडेशन या स्थानिक
तळागाळातील संस्थेने पहिल्यांदा चिटे लुई ला
वाचवण्याबाबत जनजागृती करण्याचा प्रयत्न केला. पण-

एकही
प्रभावशाली घटक आम्हाला
पाठिंबा देण्यासाठी
पुढे येत नाही.

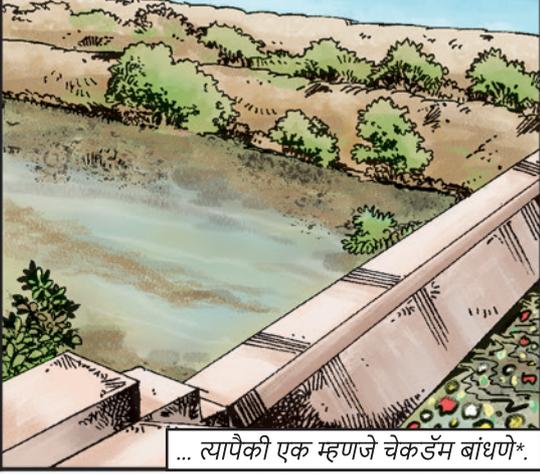
दुर्दैवाने त्यांच्या
पाठिंब्याशिवाय आपण
काहीच करू शकत
नाही.

दहा वर्षांनंतर तत्कालीन उपायुक्त पु. कन्नन गोपीनाथन यांनी ही मोहीम पुन्हा सुरू करण्याचा निर्णय घेतला आणि सर्वेक्षणाला सुरुवात केली.

या सर्वेक्षणातून कचरा कुठे टाकला जातो, याची माहिती मिळेल आणि नदी कोणत्या भागातून जाते, याची माहिती मिळेल.

या निष्कर्षांच्या आधारे सरकारने सेव्ह चिते लुई अॅक्शन प्लॅन (एससीएलएपी) च्या माध्यमातून स्थानिकांना शिक्षित आणि संघटित करण्यासाठी सेव्ह चिते लुई समन्वय समिती (एससीएलसीसी) स्थापन केली.

त्यानंतर समितीने नदी आणि तिच्या उपनद्यांमध्ये कचरा जाऊ नये यासाठी उपाययोजना करण्याचा निर्णय घेतला...

... त्यापैकी एक म्हणजे चेकडॅम बांधणे*.

शाळा, महाविद्यालये, एनएसएस[^] आणि स्थानिक चर्च यांना जलस्तोत स्वच्छ करण्यासाठी आणि स्वल्पबद्दल जागरूकता वाढविण्यासाठी मदत घेण्यात आली

मित्रांनो, तुम्ही प्लॅस्टिक-पॉलिथिन आणि रिकामी पाकिटे गोळा केल्यानंतर आम्ही त्यांना डम्पिंग ग्राऊंडवर घेऊन जाऊ.

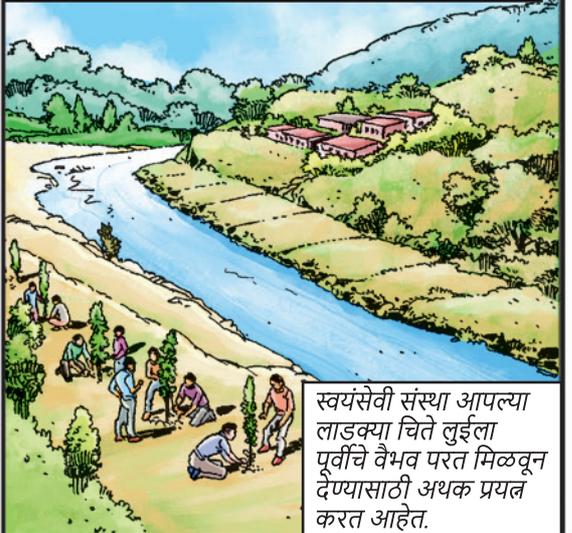
२०१८ मध्ये चिते लुई (जल प्रदूषण प्रतिबंध आणि नियंत्रण) कायदा संमत करण्यात आला, ज्यात कचरा टाकणे हा अजामीनपात्र गुन्हा घोषित करण्यात आला.

नदीतून गोळा करण्यात आलेल्या प्लास्टिकचा वापर डांबरात मिसळून सार्वजनिक बांधकाम विभागाकडून रीक गावात रस्ते तयार करण्यासाठी करण्यात आला आहे.

हा अभिनव ग्रीन रोड मिझोराममधील अशा प्रकारचा पहिलाच असून आणखी ही योजना आखण्यात आली आहे.

परिसरातील पर्यावरणाचा समतोल राखण्यासाठी नदीकाठी मोठ्या प्रमाणात रोपांची लागवड करण्यात आली आहे.

स्वयंसेवी संस्था आपल्या लाडक्या चिते लुईला पूर्वीचे वैभव परत मिळवून देण्यासाठी अथक प्रयत्न करत आहेत.

* जलस्तोतात गाळ शिरण्यापासून रोखण्यासाठी बांधलेली छोटी धरणे

सुरेश कुमार

सर, आपण बदल घडवून आणण्याविषयी बोलत राहतो, पण आपण काय करतो? काम करण्याची अनेक कारणे आहेत.

आपल्या हृदयाच्या सर्वात जवळच्या कारणाने प्रारंभ करा आणि संयमाने त्यावर कार्य करा, चरण.

आजच्या कथेचा नायक सुरेश कुमार यांच्याप्रमाणेच अनेक वर्षे शहराचा भाग हिरवागार आणि सुंदर बनवला आहे.

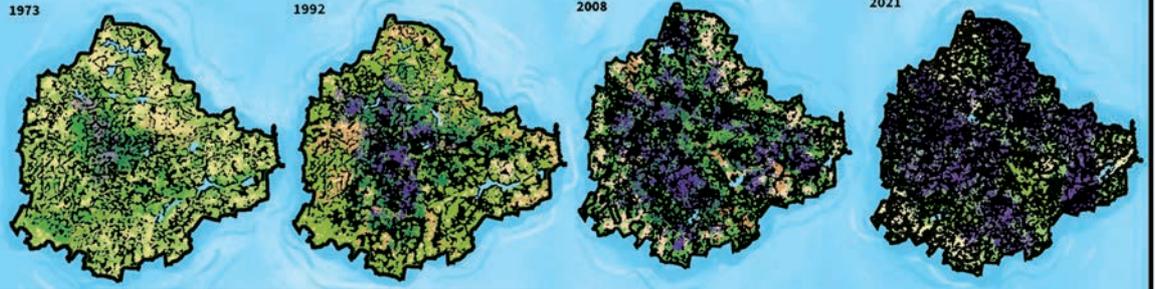
बेंगळूरुच्या सहकारनगरमध्ये राहणारे सुरेश कुमार अनेक वर्षांपासून 'जगत जो बदल बघायचा आहे, तो व्हा' हे तत्त्व आत्मसात करत आहेत.

सुमारे वीस वर्षांपूर्वी सुरेश यांनी सहकार नगरमध्ये अडीच हजार रोपे लावली होती. ही आता पूर्ण वाढलेली झाडे आहेत, प्रत्येकाला सांस्कृतिक महत्त्वाच्या व्यक्तीच्या नावावर नाव देण्यात आले आहे.

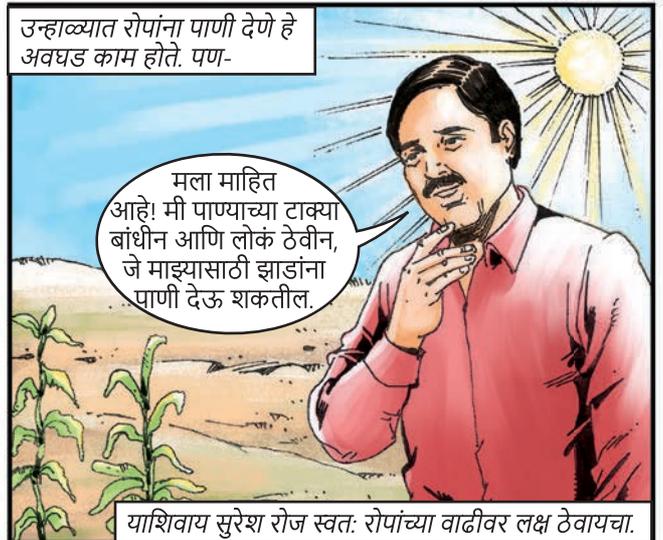

रोपे लावण्याचा निर्णय एका महत्त्वाच्या निरीक्षणातून घेण्यात आला.

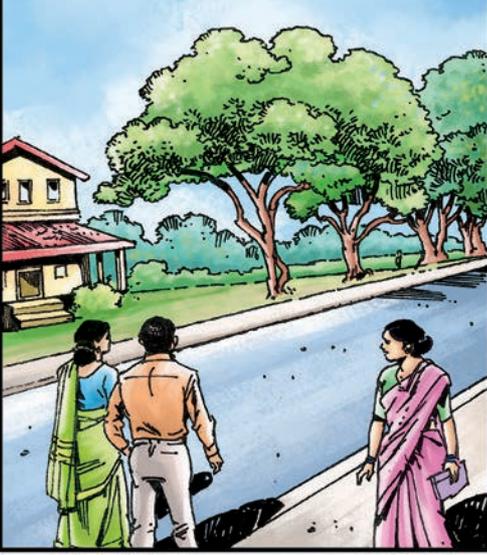
'गार्डन सिटी ऑफ इंडिया' म्हणून ओळखले जाणारे बेंगलुरु एकेकाळी वनस्पतींचे आच्छादन, विस्तीर्ण बगीचे आणि तलावांसाठी प्रसिद्ध होते.

दुर्दैवाने गेल्या ५० वर्षांत शहराने आक्रमक शहरीकरणामुळे ८८ टक्के हरितक्षेत्र आणि ७९ टक्के जलक्षेत्र गमावले आहे.

सुरेश यांच्या प्रयत्नांमुळे आज या परिसरात महोगनी, कडुनिंब, झाडे चमेली, जाकरंडा अशा अनेक झाडांचा खजिना आहे.

हवा ही स्वच्छ आणि ताजी आहे, ज्यामुळे हा परिसर शहरातील सर्वाधिक मागणी असलेल्या रहिवासी ठिकाणांपैकी एक आहे

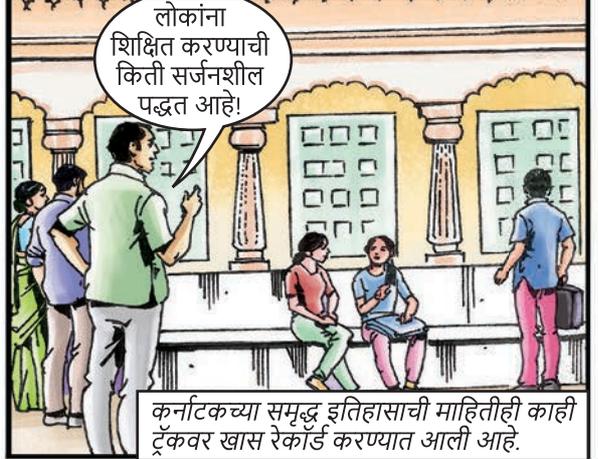

सुरेश यांनी कर्नाटकची भाषा, इतिहास आणि संस्कृती जोपासण्याचे काम केले आहे.

त्यासाठी त्यांनी ५०० चौरस फुटांचे बस शेल्टर बांधले असून त्यात राज्यातील कवी आणि इतर प्रसिद्ध व्यक्तींची छायाचित्रे आहेत.

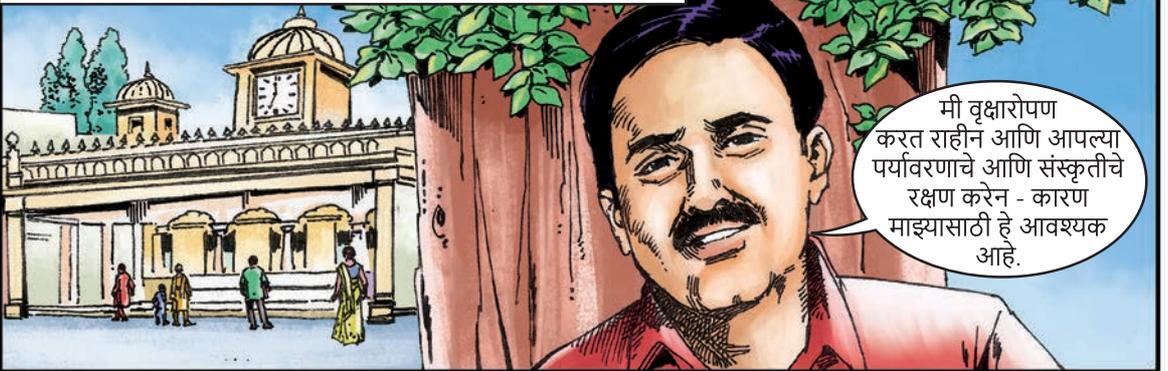
बसस्थानकावर भक्ती आणि लोकांपासून चित्रपट आणि शास्त्रीय अशा सर्व प्रकारची कन्नड गीते ही वाजवली जातात.

लोकांना शिक्षित करण्याची किती सर्जनशील पद्धत आहे!

कर्नाटकच्या समृद्ध इतिहासाची माहितीही काही ट्रॅकवर खास रेकॉर्ड करण्यात आली आहे.

एवढी स्तुती करूनही सुरेश हा साधा तत्वज्ञान असलेला साधा माणूस आहे.

मी वृक्षारोपण करत राहीन आणि आपल्या पर्यावरणाचे आणि संस्कृतीचे रक्षण करेन - कारण माझ्यासाठी हे आवश्यक आहे.

तुलसी राम यादव

आजची कहाणी नेतृत्वाच्या शक्तीची आहे. तुलसी राम यादव या ग्रामप्रमुखाबद्दल, ज्यांच्या मार्गदर्शनाखाली गावाला पाण्याचा प्रश्न सोडवता आला.

उत्तर प्रदेशातील बांदा येथील लुखारा गावाला काही वर्षांपूर्वीपर्यंत भीषण पाणीटंचाईला सामोरे जावे लागत होते.

पिकांना पाणी नाही. आमचे तलाव कोरडे पडत आहेत

दूरवरच्या विहिरीतून पाणी मिळणे अवघड आहे. आपले नवे ग्रामप्रधान* मदत करतील अशी आशा करूया

नवीन ग्रामप्रधान तुलसी राम यादव यांनी तातडीने या समस्येवर तोडगा काढल्याने ग्रामस्थांचे नशीब लाभले.

काळजी करू नका, मी पाण्याचा प्रश्न सोडवण्यासाठी आलो आहे. आम्ही एकत्र हे करू.

पाण्याचा प्रश्न सोडवू, असे तू काल सांगितले होतेस. पण कसं?

यावर उपाय सोपा आहे. शेतातील पाणी शेतातच राहते आणि गावातील पाणी गावातच राहते.

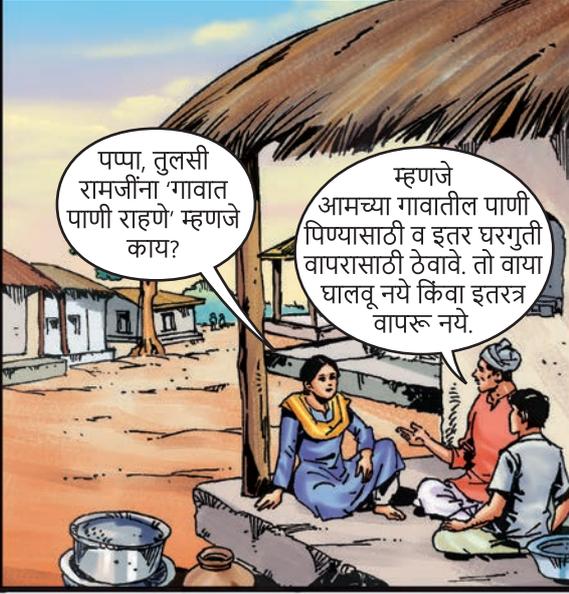

तुलसी राम जी, तुम्हाला काय म्हणायचे आहे?

शेती साठी आणि गावाच्या वापरासाठी जलस्त्रोत वेगळे ठेवणे, त्यात ते वाया जाऊ न देणे हा विषय आहे.

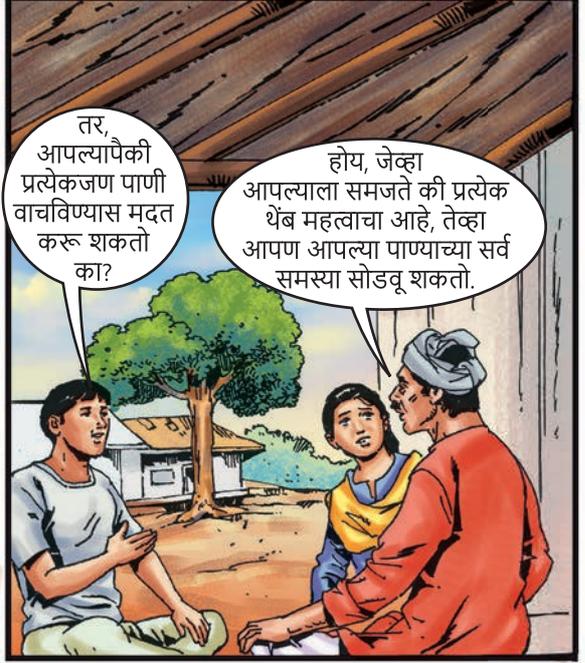

तुलसी राम यांच्या कल्पनेबद्दल गावकऱ्यांना कुतूहल होते, पण पुढे कसे जायचे, याची खात्री नव्हती.

पप्पा, तुलसी रामजींना 'गावात पाणी राहणे' म्हणजे काय?

म्हणजे आमच्या गावातील पाणी पिण्यासाठी व इतर घरगुती वापरासाठी ठेवावे. तो वाया घालवू नये किंवा इतरत्र वापरू नये.

तर, आपल्यापैकी प्रत्येकजण पाणी वाचविण्यास मदत करू शकतो का?

होय, जेव्हा आपल्याला समजते की प्रत्येक थेंब महत्वाचा आहे, तेव्हा आपण आपल्या पाण्याच्या सर्व समस्या सोडवू शकतो.

तुळशीराम यांनी शेतकऱ्यांना शेतीसाठी पावसाचे पाणी साठवून सुरुवात करण्याचा सल्ला दिला.

आपल्या शेतात तलाव खोदून त्यांना कालव्याशी जोडूया. शेतीच्या वापरासाठी पावसाचे पाणी गोळा करू.

त्यामुळे वर्षभर पिके घेण्यास मदत होईल. आपण ते लगेच केले पाहिजे.

शेतकऱ्यांनी ४० हून अधिक तलाव खोदून कालव्याला जोडले.

जसजशी वर्षे गेली तसतशी -

एकेकाळी कोरडे पडलेले तलाव आता पाण्याने भरले असून समृद्धी आणली आहे.

होय, तुलसी रामजी बरोबर होते. लुखतारा हे आता आदर्श गाव झाले आहे.

पंतप्रधान मोदींनी आपल्या रेडिओ कार्यक्रम मन की बातमध्ये तुलसी राम यादव यांच्या जलसंधारणाच्या प्रयत्नांचे कौतुक केल्यानंतर -

तुलसी राम जी, तुम्ही पाणी वाचवणारे हिरो आहात! जगाला आता आपलं गाव माहीत आहे.

आपण एकत्र काम केले आणि बदल केला.

मन की बात

खंड ८

जगात माणसाच्या गरजेसाठी पुरेसे आहे, पण माणसाच्या लोभासाठी पुरेसे नाही. राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांनी सांगितलेले हे शब्द या धावपळीच्या जगात अनेकदा विसरले जातात. व्यवसाय आणि उद्योग धंदे भरभराटीला येत असल्याने टन कचरा निर्माण होतो आणि या प्रक्रियेत पर्यावरणाचे कधीही भरून न निघणारे नुकसान होते. मात्र, हे टाळण्यासाठी काही जबाबदार नागरिक उभे राहून पदभार स्वीकारतात.

'मन की बात'चा आठवा खंड देशभरातील अशा लोकांविषयी आहे ज्यांनी आपल्या आजूबाजूच्या परिसरात एखादी समस्या पाहिली आणि ती सोडवण्यासाठी स्वतः मेहनत घेतली.

चिमण्या धोक्यात येऊ नयेत म्हणून त्यांच्यासाठी घरे बांधणारे इंद्रपाल सिंग बत्रा यांच्यापासून ते नागनदी नदीचे पुनरुज्जीवन करणाऱ्या तामिळनाडूतील महिलांपर्यंत या अकरा कथा पर्यावरण रक्षण करणाऱ्या वीरांच्या आहेत. या प्रत्येकाने योग्य दिशेने एक पाऊल टाकले आणि शेकडो लोकांना त्यांच्या कार्यात सामील होण्यासाठी प्रेरित केले.

₹99

www.amarchitrakatha.com

ISBN 978-93-6127-626-2

9 789361 276262

